

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФЕНОМЕНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Сойчук Р. Л.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0001-5559-5388
ruslanasoichuk@gmail.com*

Грицай Н. Б.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри природничих наук з методиками навчання
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-6800-1160
grynat1104@ukr.net*

Ключові слова: *солідарність, національна солідарність, студентська молодь, майбутні вчителі, нація, національна ідея, національна ідентичність.*

Під час агресії Російської Федерації український народ відстоює державність, захищає власну незалежність і національні інтереси, утверджуючи національну ідею. Саме від консолідації громадян у прагненні мати свою державу, стати українською нацією залежить подальше існування суверенної, демократичної та соціальної української держави. Тому означене вище потребує обґрунтування та впровадження нового підходу до процесу формування національної солідарності у студентської молоді, зокрема в майбутніх учителів як базису становлення української інтелігенції, які провадитимуть освітню діяльність у сучасному інформаційно-освітньому середовищі та формуватимуть високодуховні моральні якості молоді особистості. Визначено пріоритетне завдання – формування громадянина України, тобто особистості з розвинутою українською національною ідентичністю, яка солідарно з іншими громадянами відстоює національні інтереси та національну ідею української держави. Звернуто увагу на нагальність творення національної ідеї, у якій убачається консолідація внутрішніх сил для волі й самоствердження нації та її здатність змінити Україну. Розглянуто трактування національної ідентичності як складного соціально-психологічного феномену, що полягає в усвідомленні особистістю своєї спільності з нацією на основі єдності національної культури, а також соціальних, економічних, політичних аспектів буття нації й усвідомлення власне народом своєї єдності. Охарактеризовано виховання у студентської молоді національної солідарності як запоруки подальшого сталого розвитку й утвердження української нації (ідеться про вміння вибудовувати в межах різних видів діяльності міжособистісні та міжнаціональні взаємозв'язки, зорієнтовані на досягнення національного успіху та відстоювання національних інтересів). З'ясовано, що у формуванні національної солідарності студентської молоді вагомий вплив мають національна спрямованість особистості, соціальна активність і національна афіліація.

THE ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE PHENOMENON OF NATIONAL SOLIDARITY OF STUDENT YOUTH IN THE CONDITIONS OF TODAY'S CHALLENGES

Soichuk R. L.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary, Inclusive and Higher Education Pedagogy
Rivne State University of Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5559-5388
ruslanasoichuk@gmail.com*

Hrytsai N. B.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Natural Sciences and Teaching Methods
Rivne State University of Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6800-1160
grynat1104@ukr.net*

Key words: *solidarity, national solidarity, student youth, future teachers, nation, national idea, national identity.*

During the aggression of the Russian Federation, the Ukrainian people defend statehood, protect their own independence and national interests, while affirming the national idea. The further existence of a sovereign, democratic and social Ukrainian state depends explicitly on the consolidation of citizens in their desire to have their own state, to become a Ukrainian nation. Therefore, the above-mentioned needs justification and a new approach to the process of forming national solidarity among student youth, in particular, among future teachers as a basis for the formation of the Ukrainian intelligentsia, who will conduct educational activities in a modern informational and educational environment and form highly spiritual moral qualities of a growing personality. The priority task is defined – the formation of a citizen of Ukraine, i.e. a person with a developed Ukrainian national identity who, in solidarity with other citizens, defends national interests and the national idea of the Ukrainian state. Attention is drawn to the urgency of creating a national idea, which includes the consolidation of internal forces for the nation will and self-affirmation and its ability to change Ukraine. The interpretation of national identity as a complex socio-psychological phenomenon is considered, which consists in the individual's awareness of his commonality with the nation on the basis of the unity of national culture, as well as social, economic, political aspects of the existence of the nation and the awareness of the people themselves of their unity. The education of national solidarity among student youth is characterized as a key to further sustainable development and the establishment of the Ukrainian nation (it is about the ability to build interpersonal and international relationships within various types of activities, aimed at achieving national success and defending national interests). It was found that the national orientation of the individual, social activity and national affiliation have a significant influence on the formation of national solidarity.

Постановка проблеми. Нині, під час агресії Російської Федерації, український народ відстоює державність, захищає власну незалежність

і національні інтереси, укріплюючи національну ідею. Сьогодні від консолідації громадян у прагненні мати свою країну, стати українською нацією

залежить подальше існування суверенної, демократичної та соціальної української держави. Відбуваються втілення в життя української національної ідеї та процес консолідації українського народу в українську націю. Тому освіта повинна бути спрямована на виховання громадянина України зі сформованим почуттям національної солідарності. У світлі викликів сьогодення це ставить перед вітчизняною системою освіти нові вимоги у справі виховання молодого покоління.

За таких обставин українське суспільство потребує обґрунтування та нового підходу до процесу формування національної солідарності у студентській молоді, зокрема в майбутніх учителів як базису становлення української інтелігенції, які провадитимуть освітню діяльність у сучасному інформаційно-освітньому середовищі та формуватимуть високодуховні моральні якості молоді особистості.

Суголосно означеному звучить регламентація в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», концепціях «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді», «Нова українська школа» низки оновлених вимог до особистості вчителя, якості його професійно-педагогічної діяльності та, власне, до нього самого як суб'єкта освітнього процесу та громадянина України.

Аналіз досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти проблеми національної солідарності з різною повнотою досліджувала плеяда вчених різних галузей знань. Зокрема це простежується в дослідженнях ідеологів і провідників ідеї української державності (М. Грушевський, С. Кримський та інші); у працях, присвячених становленню української національної ідеї (В. Антонович, Г. Ващенко, І. Огієнко й інші); у дослідженнях закордонних учених щодо становлення нації (Е. Сміт, М. Вебер та інші); у низці психолого-педагогічних досліджень українських учених сучасних педагогічних основ національного виховання молодого покоління (І. Бех, О. Вишневський, Ю. Руденко й інші).

Мета статті. Розкрити сутність і змістову характеристику феномену національної солідарності студентської молоді в умовах викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Вік студентської молоді прикметний інтенсивним формуванням особистості в певних соціальних умовах, що позначається на її внутрішньому світі та спрямовує на пошуки шляхів самовдосконалення й особистісного та професійного самоствердження, є найбільш чутливим для виховання національної солідарності, що передбачає національно-політичне самоусвідомлення та громадянсько-державницькі почуття і світогляд.

В умовах сучасного закладу освіти першочерговим і визначальним завданням виступає форму-

вання громадянина України, тобто особистості з розвинутою національною ідентичністю, здатної усвідомлювати власну національну приналежність до українського народу, яка виконує громадянські обов'язки, активна в суспільному житті, захищає власні права, переконання та солідарно з іншими громадянами відстоює національні інтереси й національну ідею української держави.

Це увиразнює нову роль учителя – відповідального й успішного професіонала, агента змін, модератора в індивідуальній освітній траєкторії особистості вихованця [9]. Від рівня сформованості національної солідарності у студентській молоді, майбутніх фахівців залежить подальше майбутнє української держави загалом і кожної молоді особистості українця зокрема. Адже саме такий учитель формуватиме «особистість – патріота – інноватора» та навчатиме молоду особистість, як плекати в собі гідність, солідарність, оптимізм, сильні риси характеру та моральні чесноти, що поставатиме запорукою сталого розвитку українського суспільства та державності з реалізації національної ідеї [17].

Саме національна ідея сприяє формуванню національної єдності на основі необхідності самоствердження, у процесі прийняття та реалізації цінностей, віддзеркалених у ній. Адже «національна ідея – це мрія про політичне, економічне та культурне утвердження нації» [20, с. 327]. Учений О. Потебня переконливо доводив, що творення національної ідеї вбачається в консолідації внутрішніх сил для волі та самоствердження нації, адже в останній сконцентровані сили, що здатні змінити, підійняти та вивести Україну з руїн [20].

Відомий педагог Г. Ващенко стверджував, що «благо Батьківщини є державна незалежність, <...> об'єднання всіх українців, <...>» [3, с. 174]. «Бо тільки така держава й може захистити свій народ від пограбування та винищення «добрими сусідами», зберегти й забезпечити подальший розвиток його самобутнього укладу життя, національних традицій, культури, мови, добробуту, здоров'я, зберегти природу краю» [20, с. 128].

Ідеї свободи, справедливості, відповідальності та солідарності перебувають у тісному взаємозв'язку у складній структурованій системі стосунків. Солідарність є визначальною рисою нації серед інших її рис, як-от: історична пам'ять, спільна мова, територія й інші, оскільки під їхнім впливом зберігається самобутня ментальність, національна самосвідомість і національний характер народу. Вияв національної солідарності є основою прояву свободи, народного волевиявлення й особистої свободи кожного громадянина [16].

Відомий український учений В. Іванишин розглядає націю як природно-соціальну спільність

людей, які об'єднані навколо ідеї свободи, у боротьбі за її здійснення. Державна реалізація підіймає народ до самостійного політичного життя. Зокрема, науковець стверджує, що нація насамперед є спільністю ідейною, а не лише етнічною, де національна єдність усвідомлена та проявляється в дієвості. Нація виникає та тримається на таких двох чинниках: природно-соціальному – спільність людей як соціальне явище й утворене на основі кровно-генетичної спорідненості (сім'я, рід, плем'я, народ); духовно-конвенціональному – спільність людей, об'єднана єдиною метою, мовою, культурою, інтересами та цілеспрямованою діяльністю в різних сферах [20, с. 212–213].

Ідея нації панує під ідеєю солідарності, яка базується на об'єктивній сфері загальнолюдських цінностей і почуттів. Солідарності властивий всеохоплювальний характер єднати невідомих один одному людей, що часто духовно стають значно ближчі, ніж люди, які існують поруч. Зовнішній вияв солідарності має «репрезентативний характер зовнішніх виявів у відношенні до внутрішньої будови соціально-психічної енергії, яка завжди криється за поодинокими проявами життя» [20, с. 141]. Видатний закордонний учений Ентоні Д. Сміт убачає в розквіті нації триєдність таких складових частин: національної автономії, національного об'єднання та національної ідентичності. На думку дослідника, без існування національної ідентичності неможлива сама держава, без ідентичності вона ілюзорно крихка, віртуальна та не має майбутнього [15].

У такому ракурсі має логіку визначення національної ідентичності як складного соціально-психологічного феномену, який полягає в тому, що особистість усвідомлює свою спільність із нацією на основі єдності національної культури, а також соціальних, економічних, політичних аспектів буття нації й усвідомлення власне нацією своєї єдності [13]. Учений Ю. Руденко зауважував, що держава працює на самозбереження та політичну консолідацію населення, що актуалізує національно-державницьке виховання, яке передбачає формування в молодого покоління високої ідейності, національних ідеалів і світогляду, національної свідомості [14].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» наведено таке тлумачення «національного»: «виражає національні і патріотичні стремління» [4, с. 558]. У цьому ракурсі доцільно згадати висловлення академіка І. Беґа про те, що в основу національного покладено особливий духовний шлях, адже бути патріотом, любити Батьківщину – означає не просто любити національний характер рідного народу, а й перейматися «духовністю цього національного

характеру» та його духом. Для цього потрібно зливатися з Батьківщиною почуттями, волею та життям, відчувати духовне життя народу і творчо зміцнювати себе як його частку, тобто прийняти українську мову, українську історію, українську державу, українську пісню, українське історичне світосприйняття як власні [1, с. 218]. Саме розквіт української нації як найвищої історичної категорії є запорукою гідного та повноцінного життя кожної особистості, захисту її прав та інтересів [16].

Національно свідомі студентська молодь усвідомлює обов'язок перед своєю нацією. Почуття солідарності з нацією підкреслює наявний невидимий, проте потужний і своєрідний зв'язок, національну ідентичність. Адже «ідеали нації є його ідеалами, болі нації є його болями, триумф нації є його триумфом» [20, с. 28]. Солідарність – однастайність, спільність інтересів, активне співчуття певним діям або судженням; соціальна згуртованість, єдність дій, спільна діяльність, у процесі якої досягають деяких цілей, розв'язують суспільні проблеми, реалізують спільні інтереси [12, с. 615]. Водночас солідарність інтегрує переконання та дії, взаємодопомогу та підтримку членів окремої соціальної групи, національної спільноти на основі спільності інтересів, зокрема національних інтересів держави, нації та необхідності досягнення загальних цілей; спільної відповідальності; активного співчуття та підтримки актуально доречних інтересів чи думок [17].

Національна солідарність постає рушійною силою «індивідуальної суспільно-історичної активності особистості, визначає дійсний рівень її національної автентичності як наслідку процесу національної самоідентифікації» [11, с. 288; 10], що надає рішучості долати труднощі, жити і творити майбутнє – своє й української нації; гуртує громадян на різні форми боротьби за національне та соціальне визволення [7, с. 157], оскільки «тільки так ми маємо шанс подолати взаємне відчуження генерацій і верств народу і попри все поновити тяглість культури і цілісність нації» [11, с. 282; 16].

У полікультурному українському суспільстві саме гуманістичні засади сприяють виробленню ціннісного ставлення до іншого, а також розуміння й усвідомлення потреби становлення української громадянської нації. Національна солідарність виступає детермінантом активізації й узгодження власних дій і вчинків особистості з відповідними діями й учинками інших через налагодження міжособистісної та міжнаціональної взаємодії для досягнення успіху для добра колективу, громади й української держави, нації. Виховання національної солідарності – це проекція національного виховання, отже, пов'язане з організацією та

цілеспрямованим впливом на молоде покоління в контексті трансляції знань про національні цінності та здобутки для засвоєння індивідуумом уявлень про українську націю, до якої належить; плекання в молодого покоління почуття любові та гордості за духовні та матеріальні цінності, здобутки своєї нації; вироблення волі та характеру для захисту духовних і матеріальних здобутків та інтересів нації та Батьківщини. У такому ключі визначення й обґрунтування цінностей української нації набуває виміру концептуальної умови національної єдності, безпеки й успішного розвитку України [18; 19].

У контексті означеного варто зазначити, що прагнення молоді належати до нації та солідарно взаємодіяти з іншими представниками національної спільноти для досягнення успіху в національних інтересах визначається як національна афіліація. Процес виникнення бажання та перетворення його на духовну цінність виступає реальною головною спонукою (мотивом) духовного діяння, тобто вчинку особистості, що постає справжнім показником її розвитку [16], тобто «виникає специфічна єдність, за якої бажання як емоція стає цінністю, а сама цінність – бажанням» [2, с. 13].

На формування національної солідарності студентської молоді вагомий вплив має національна спрямованість особистості, яка містить такі складники: переконаність у цінності власної нації та значущості інших національних спільнот незалежно від їхньої чисельності, місця перебування, культурних відмінностей тощо; відсутність будь-яких расових виявів; повага до самотності – і власної, і культури будь-якої нації, народу, етносу; прагнення до ефективної співпраці з іншими; визнання унікальності та своєрідності всіх національних спільнот, які проживають на території держави [7; 16]; відданість національним інтересам України, нації та почуття відповідальності за стан і готовність виступати в ролі активного перетворювача [16].

Умовою національної солідарності студентської молоді у громаді та свідомої національної регуляції її поведінки є соціальна активність у різних сферах життєдіяльності – громадсько-політичній, волонтерській, трудовій, освітньо-дозвілєвій, соці-

ально-побутовій. Соціальна активність віддзеркалює активну життєву позицію особистості, що набуває виявів у принциповості, відстоюванні власних позицій, поглядів, переконань; у її здатності вносити суспільно значущі зміни в життєдіяльність громади, матеріальну та духовну культуру народу [6, с. 837–838; 16]. Отже, соціальна солідарність – почуття внутрішньої солідарності з ідеалами та цінностями суспільства.

Спроектваність на формування національно-особистісних цінностей студентської молоді, що в повсякденній життєдіяльності полягає у здатності утверджувати цінності української нації, знанні державної мови та спроможності до національної солідарної взаємодії, яка охоплює наявність таких умінь: умінь оцінювати ситуацію, конструктивно солідарно її вирішувати, налагоджувати комунікативні толерантні взаємини в діяльності та спілкуванні, спроможності відповідати за зроблений вибір активної соціальної та громадянської позиції у відстоюванні прав і свобод, національних інтересів держави та протистоянні антиукраїнській ідеології, здатності мобілізувати весь свій інтелектуально-духовний потенціал для досягнення успіху, що передбачає самовдосконалення та національне самоствердження особистості [16].

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Отже, заклад вищої освіти, відповідно до особистісно орієнтованої освітньої парадигми, повинен сприяти становленню нового українця зі сформованою українською національною ідентичністю, здатного мобілізувати весь свій інтелектуально-духовний потенціал для ствердження національних інтересів української держави та нації. Це потребує пошуку нових підходів і до виховання студентської молоді, і до підготовки майбутніх учителів для формування нового педагогічного мислення, удосконалення методів і способів саморегуляції у професійній діяльності.

Перспективи подальших дослідницьких пошуків убачаємо в розробленні та розгляді моделей і методик формування національної солідарності у студентської молоді на основі досвіду виховної практики закладу вищої освіти в контексті викликів сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Бех І. Концептуальна модель Я-центрованості у вихованні та духовному розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 3. С. 5–15.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 212 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з доп. та CD) / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
5. Духовно-культурні цінності виховання Людини : монографія / Г. Шевченко та ін.]. Луганськ : НОУ-ЛІДЖ, 2013. 332 с.
6. Енциклопедія освіти / АПН України ; гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.

7. Кремень В. Філософія національної ідеї : Людина. Освіта. Соціум. 2-ге вид., переробл. Київ : Грамота, 2010. 576 с.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichne-vixovannya>.
9. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%BD%D0%B8%202016/08/17/mon.pdf>
10. Лавриченко Н. Демократичне громадянство як світоглядно-педагогічна доктрина для суспільства знань. *Шлях освіти*. 2009. № 3. С. 15–20.
11. Лавриченко Н. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы : монографія. Київ, 2000. 444 с.
12. Политология : учебное пособие для вузов / сост. и ред. Н. Сазонов. Харьков : Фолио, 2001. 831 с.
13. Присакар В. Формування у школярів громадянської ідентичності у контексті міжетнічних відносин в Українській державі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наукових праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. Вип. 12. Кн. 1. С. 138–146.
14. Руденко Ю. Український патріотизм : політична освіта і виховання зростаючих поколінь. *Освіта*. 2014. № 43. С. 9.
15. Сміт Е.Д. Нації та націоналізм у глобальну епоху / пер. з англ. М. Климчука, Т. Цимбала. Київ : Ніка-Центр, 2013. 278 с.
16. Сойчук Р. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді : монографія. Рівне : О. Зень, 2016. 416 с.
17. Сойчук Р. Погляд на проблему формування національної ідентичності майбутніх учителів: виховний аспект. *Професійна підготовка майбутніх педагогів: теорія та практика* : монографія / О. Боровець та ін. ; за наук. ред. Р. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2020. 238 с. С. 8–24.
18. Сойчук Р. Сходження до нації через солідарність: педагогічні ідеї Т.Д. Дем'янюк. *Інноватика у вихованні*. 2022. № 15. С. 124–132.
19. Сойчук Р. Теоретико-прикладний аспект виховання національної солідарності в учнівської молоді. *Інноватика у вихованні* : збірник наукових праць / упоряд. О. Петренко ; ред. кол. : О. Петренко та ін. Рівне : РДГУ, 2019. С. 42–50.
20. Український націоналізм. Антологія. Т. 2 / упор. В. Рог. Київ : Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2011. 352 с.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (2003). *Vikhovannya osobistosti : u 2 kn. Kn. 1. Osobystisno-orientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady* [Personality education: Person-oriented approach: theoretical and technological foundations]. Kyiv : Libid. 280 s. (in Ukrainian).
2. Bekh, I. (2015). *Kontseptualna model Ya-tsentrovanosti u vykhovanni ta dukhovnomu rozvytku osobystosti* [Conceptual model of self-centeredness in education and spiritual development of the individual]. *Pedahohika i psykhohiia*. № 3. S. 5–15 (in Ukrainian).
3. Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]. Poltava : Poltavskiyi visnyk. 212 s. (in Ukrainian).
4. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009)* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (zd. dop. ta CD) / uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv ; Irpin : Perun. 1736 s. (in Ukrainian).
5. *Dukhovno-kulturni tsinnosti vikhovannya Lyudini : monografiya (2013)* [Shevchenko, G.P. Antonenko, T.L., Belikh, O.S. ta in.] [Spiritual and cultural values of human education: a monograph]. Lugansk : NOULIDZH. 332 s. (in Ukrainian).
6. Kremen, V.G. (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education] / APN Ukrainy ; holov. red. V.H. Kremen. Kyiv : Yurinkom-Inter. 1040 s. S. 179 (in Ukrainian).
7. Kremen, V.G. (2010). *Filosofiya natsionalnoy ideyi: Lyudina. Osvita. Sotsium* [Philosophy of the national idea: Man. Education. Society]. 2-ge vid. pererobl. Kyiv : Gramota. 576 s. (in Ukrainian).
8. *Kontseptsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannya ditei ta molodi* [The concept of national and patriotic upbringing of children and youth] [Elektron. resurs]. Rezhym dostupu: <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichne-vixovannya> (in Ukrainian).
9. *Kontseptsiia "Nova ukrainska shkola"* [The "New Ukrainian School" concept] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%B8%202016/08/17/mon.pdf> (in Ukrainian).

10. Lavrychenko, N. (2009). Demokratychnе hromadianstvo yak svitohliadno-pedahohichna doktryna dlia suspilstva znan [Democratic citizenship as a worldview and pedagogical doctrine for the knowledge society]. *Shliakh osvity*. № 3. S. 15–20 (in Ukrainian).
11. Lavrichenko, N.M. (2000). *Pedagogika sotsializatsiyi: evropeyski abrysi : monografiya* [Pedagogy of socialization: European outlines : monograph]. Kyiv : ViRA INSAYT. 444 s. (in Ukrainian).
12. *Politologiya : ucheb. posobiye dlya vuzov (2001) / Sazonov, N.I.* [Political Science]. Kharkov : Folio. 831 s. (in Ukrainian).
13. Prysakar, V.V. (2008). Formuvannia u shkoliariv hromadianskoi identychnosti u konteksti mizhethnichnykh vidnosyn v Ukrainskii derzhavi. [Formation of civic identity among schoolchildren in the context of interethnic relations in the Ukrainian state]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi : zb. nauk. pr. / In-t problem vykhovannia APN Ukrainy*. Kyiv. Vyp. 12, kn. 1. S. 138–46 (in Ukrainian).
14. Rudenko, Yu. (2014). *Ukrainskyi patriotyzm: politychna osvita i vykhovannia zros-taiuchykh pokolin* [Ukrainian patriotism: political education and education of the growing generations]. *Osvita*. № 43 (15–22 zhovt. 2014). S. 9. (in Ukrainian).
15. Smit, E.D. (2013). *Natsii ta natsionalizm u hlobalnu epokhu* [Nations and nationalism in the global era] / Entoni D. Smit ; per. z anhл. M. Klymchuka, T. Tsymbala. Kyiv : Nika-Tsentr. 278 s. (in Ukrainian).
16. Soyчук, R.L. (2016). *Vikhovannya natsionalnogo samostverdzhennya v uchnivskoi molodi : monografiya* [Education of national self-affirmation in student youth : monograph]. Rivne : O. Zen. 416 s. (in Ukrainian).
17. Soyчук, R.L. *Pohliad na problemu formuvannia natsionalnoi identychnosti maibutnikh uchyteliv: vykhovnyi aspekt* [A look at the problem of forming the national identity of future teachers: the educational aspect] / *Profesiina pidhotovka maibutnikh pedahohiv: teoriia ta praktyka : monohrafiia* / Borovets O. V., Brychok S.B., Soyчук R. L. ta in. ; za nauk. red. R.L. Soyчук. Rivne : O. Zen, 2020. 238 s. S. 8–24 (in Ukrainian).
18. Soyчук, R.L. (2022). *Skhodzhennia do natsii cherez solidarnist: pedahohichni idei T.D. Demianiuk* [Ascent to the nation through solidarity: pedagogical ideas of T.D. Dem'yanyuk]. *Innovatyka u vykhovanni*. № 15. S. 124–132 (in Ukrainian).
19. Soyчук, R.L. (2019). *Teoretiko-prikladnyi aspekt vikhovannya natsionalnoi solidarnosti v uchnivskoi molodi* [Theoretical and applied aspect of education of national solidarity in student youth]. *Innovatika u vykhovanni : zb. nauk. pr. / uporyad. O.B. Petrenko ; red. kol. : O.B. Petrenko, N.M. Grinkova, T.S Tsipan ta in.* Rivne : RDGU. S. 42–50 (in Ukrainian).
20. *Ukrainskyi natsionalizm. Antolohiia* (2011) [Ukrainian nationalism. Anthology]. T. 2 / Upor. V. Roh. Kyiv : Ukrainska Vydavnycha Spilka im. Yuriiа Lypy. 352 s. (in Ukrainian).